

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Kabinet divadelních studií při semináři estetiky

České realistické drama a divadlo

F. F. Šamberk: Blázinec v prvním poschodí

Vypracovala: Iva Mikulová

Ročník: první navaz. magisterského studia

Akademický rok: 2009/2010

F. F. Šamberk (vl. jménem Schamberger) (21. dubna 1838 – 25. prosince 1904)

Byl český herec (představitel komediálních rolí) a autor divadelních předloh.

Pocházel z rodiny obchodníka s máslem v Praze. Začínal jako ochotník v soukromém Švestkovém divadle a poté odešel na venkov ke kočovným divadelním společnostem. Hrál ve Stavovském divadle, v Prozatímním a Národním divadle. Populárním komikem se stal na letní scéně Stavovského divadla Arény na hradbách.

Šamberkova tvorba

Navazuje na tradici Macháčka, Klicpery, Tyla a Štěpánka. K jeho současníkům se řadí J. J. Kolár s fraškami *Tři faraoni*, *Mravenci*, *Dejte mi čamaru!*. V roce 1866 se objevuje hned několik titulů, které pak zůstávají po léta s úspěchem na repertoáru. Jsou to především *Cesty veřejného mínění* F. V. Jeřábka, *Telegram* Gustava Pflegra-Moravského a *Inzerát* Karla Sabiny. Šamberkova tvorba se od komedií těchto autorů liší „nehotovostí“ dramatického textu. Šamberk nabízí jenom prostor pro hru, lokalizace a lokálnost je těžena jen z naznačení konkrétního místa děje (většinou pro publikum obecně známého), figury dostávají obecné sociální zařazení (velmi výrazné a pro publikum rychle čitelné) a kromě těchto informací má herec k dispozici již jen situaci.

Ve svých veselohrách *Blázinec v prvním poschodí*, *Jedenácté přikázání* nebo *Palackého třída 27* spojuje autor klišé vídeňské frašky¹, přivedené záměrně ad absurdum, s kombinačními a situačními zákony francouzské konverzační komedie. Jeho kdysi nesmírně populární celovečerní i jednoaktové komedie tvoří jakýsi pražský protějšek k lokálním fraškám Nestroyovým. Duchem jsou však - proti Nestroyově jízlivé a pronikavé ironii - měšťácky bodré a shovívavé.

Hry mívají podobné schéma: sloužící, zpravidla on a ona, si po ránu, než se panstvo vzbudí, sdělují novinky a zasvěcují tak diváka do výchozí situace a prostředí². Hlavní hrdinové poté promluví o téže situaci z opačné perspektivy. Děj je vždy zkomplikován nedorozuměními. Často tato komplikace přichází nepřipravena, náhodně a bez ohledu na vnitřní logiku (figury si myslí, že mluví s někým jiným, nebo každý mluví o něčem jiném nebo tají něco, co již partner a divák ví apod.). Situační komika vzniká ze znemožnění odhalení jednoduchého

---

¹ Fraška je žánr komedie, ve kterém je klíčovým momentem komická situace a důležitou roli hraje náhoda. Česká f. se v 19. století rozvíjela na podobných základech jako f. vídeňská a francouzská (Eugène Labiche, Georges Feydeau).

² V případě aktovky *Blázinec v prvním poschodí* je tomu přesně naopak; pánové se baví o sluhovi a tím mu připravují vstup na scénu.

vysvětlení. Spor hrdinů se odehraje rychle, čímž divák získá pocit, že je u něčeho mu známého, zažitého, že je reálným svědkem zápletky.

Pro Šamberkovu tvorbu je charakteristické, že se s naprostou pravidelností u jistého základního typu objevují stejná jména herců (Mošna, Fr. Kolár, J. Frankovský). Prvním jednoznačným autorsko-hereckým úspěchem Šamberkovým je sluha Josef.

Dochovalo se 25 titulů, přičemž dvě třetiny jsou zcela zapomenuty a neznámé.

Dílo: Boucheron, Blázinec v prvním poschodí (1867), Svatojánská pouť, Sedmašedesátníci, Rodinná vojna, Jedenácté přikázání, Podskalák, Divadelní třída, Palackého třída 27, Éra Kubánkova, Výlet pana Broučka na výstavu.

Blázinec v prvním poschodí

Veselohra v jednom jednání.

Premiéra 12. prosince 1867 v Prozatímním divadle, dále po několik sezón uváděno v aréně.

Mladého lékaře Jaroslava hrál Karel Šimanovský, jeho manželku paní Sklenářová-Malá, přítele Artura pan Chvalovský, služku Katynku sl. Čermáková a sluhu sám Šamberk.

Ve hře vystupuje celkem pět postav – manželé Jaroslav a Klára, přítel Jaroslava Artur, který je autorem hlavní zápletky příběhu, postava služebné Katynky a sluha paní Kláry, Josef.

Děj se odehrává v Praze, v bytě Jaroslava na konci 19. století.

Zápletka hry je postavena na jednoduchém nedorozumění. Jaroslav se chce zbavit sluhy své paní a neboť jej nechce vyhodit, vymyslí s přítelem Arturem plán, jak Josefa donutit, aby odešel dobrovolně. Artur navrhne namluvit Josefovi, že paní Klára je psychicky nemocná, bláznivá (základ pro bláznivost vidí v přehnané marnotratnosti). Josef od té chvíle na svou paní nahlíží prizmatem nemocného člověka, před kterým je nutno se chránit. K hlavnímu nedorozumění, na základě něhož začne Josef svou paní považovat za skutečně bláznivou, dojde ve chvíli, kdy Klára tajně nacvičuje pro svého muže kousek dramatického textu. Střetává se tak rovina skutečnosti a fikce, kdy Josef považuje za skutečný děj dramatického textu. V obavách o svůj život (jako rekvizitu používá Klára nůž) se rozhodne paní semknout do kazajky či alespoň zneškodnit zavřením do skříně. Na základě jeho nepochopitelného a zběsilého chování se začne Klára domnívat, že Josef je blázen, což jí ještě potvrdí Jaroslav. Klára i Josef se sebe navzájem bojí, stupňují se úzkostné obavy o jejich život. Kláru v jejím názoru podpoří Katynka, která Josefa označuje za blázna. Když se před ním obě schovávají v koutě, Josef Katynku považuje za vězenkyni Kláry a chce ji osvobodit. Všichni tak v závěru blázní v úzkosti ze zbláznění se toho druhé (proto název Blázinec v prvním poschodí).

V samotném závěru Jaroslav a Artur dosáhnou svého: Josef dá výpověď a je rád, že se z toho blázince dostal pryč.

Princip výstavby veselohry je založen na nedorozuměních, ke kterým dochází mezi jednotlivými postavami. Věří slovům o bláznovství toho druhého, v důsledku čehož si každé jeho chování vysvětlují jako něco podivného, šíleného. Autor pracuje také se střetem reality a fikce, když Josef považuje Klářino secvičování dramatické scénky za skutečnost. Tempo inscenace graduje s kumulujícími se motivy bláznovství, vystupňovanou úzkostí postav, které se přehnaně bojí o vlastní život.

Scénické poznámky se objevují spíše zřídka. Postavy promlouvají stranou (a parté) nebo mluví osamoceny na scéně.

Ústřední postavou je sluha Josef, Šamberkův nový typ lidové postavy. „*Je to mazaný chytrák, který hraje se životem a svými nepřáteli komedii. Malý český člověk, jemuž přirozená lidová bystrost a inteligence poroučí dělat ze sebe před svými představenými blba. Sluhu Josefa je možno označit za první vyhraněně švejkovskou figuru v českém dramatu.*“³ Švejkovská vychytralost se projevuje v chytání za slovíčko, zdánlivém nechápaní: Artur: „*Ta věc se týká tvé paní.*“ – Josef: „*Mé paní? Já jsem mládenec.*“⁴ Jeho pohotové odpovědi pánovi svědčí o chytrosti, mazanosti.

Dobové ohlasy - Boleslavského Česká Thalie:

„Základní myšlenka je více než pravdě nepodobna. Mladý manžel, chtě se zbaviti nemilého mu sluhy, kteréhož jen kvůli marnivé své paní do služby vzal, nezná jiného prostředku, než-li k radě nemoudrého v kuse *zcela zbytečného přítele*⁵ mladistvou svou choť uvéstí v choulostivou pověst – že ta paní blázní. Podobný exemplář pošetilce bychom si přáli seznat, neboť v kuse jeví se lékař Jaroslav co muž dosti rozumný, který nikdy a za žádnou cenu nedopustil by takové ztřeštěnosti, jakou ho pan spisovatel nejspíše kvůli pikantnosti obmysliti ráčil.“

Neruda: „Titul ten je nahodilý – heslo bavit a jenom bavit. Jedná se zde zase o zapletení pomocí mystifikace té, že naznačí se jedna osoba osobě druhé co duševně chorá, načež zase osoba první upadá v přirozené domnění, že vlastně ta druhá je chorá. Nově je zde při tom, že za prvé nejedná se o žádnou *spletku milostnou*⁶, a za druhé, že základem je kousek sociálních

³ Dějiny českého divadla, díl IV. S. 82.

⁴ ŠAMBERK, F. F. Blázinec v prvním poschodí, Nakladatel Josef Dolejší, Praha, 1946, s. 9.

⁵ Úloha Jaroslava lépe vyznívá v přepracované verzi Šaška a Senta.

⁶ Otázka, zda scénu se zkoušením hry nelze považovat za milostnou.

poměrů. Mystifikace zde slouží totiž tomu, aby vyhojena byla mladá, zámožná choť lékařova z moderních panských choutek, jichž prvním ovocem bylo najmutí galonového lokaje.

Šamberkovu aktovku přepracovali Karel Šašek a Valdemar Sent v roce !!!! na veselohru o dvou dílech, kterou zasadali do secesní atmosféry přelomu 19. a 20. století. Šamberkovo dílo tvoří základ druhého dílu, v prvním autoři rozvíjejí do větší hloubky vztahy mezi Jaroslavem, Klárou (finanční otázky, žárlivost) a Arturem, který se uchází o Kláru. Šašek se Sentem akcentují motiv prolínání divadelní fikce a reality („*Život a divadlo nemaj vod sebe daleko*“, „*Jenomže život není ani román ani divadlo*“ aj.), přičemž se zde odhalí, že Klára skutečně jen nacvičovala roli, Josef na druhou stranu v převleku předstírá, že je paní radová.

Veselohru v roce 1969 zfilmoval Zdeněk Podskalský st., v hlavních rolích se představili Miloš Kopecký, Iva Janžurová, Vlastimil Brodský, Lubomír Lipský st., Lubomír Kostelka, Jana Dítětová.

Na základě Šamberkovy hry (úpravy Šaška a Senta) vznikla na DAMU v roce 1985 inscenace v režii Michala Bartoníka, Blázinec v prvním poschodí (po deseti letech). Uváděla se 23 let, což znamenalo historický světový rekord v délce života inscenace v nezměněném hereckém obsazení. Hlavní role hráli: Barbora Hrzánová, Miroslav Hanuš, Martin Dejdar, Petr Jančařík, u klavíru Milan Dušek.